

УДК 811.161.2 373.7:821.161.2

DOI 10.31654/2520-6966-2020-16f-101-162-174

В. В. Красавіна

доцент кафедри української мови і літератури Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка, кандидат філологічних наук

Л. В. Зіневич

директор Чернігівської міської комунальної централізованої бібліотечної системи, кандидат філологічних наук, доцент

Явище фразеологізації в історичному романі «Троща» В. Шкляра

У статті досліджено фраземікон історичного роману «Троща» відомого белетриста В. Шкляра, який актуалізував тему визвольних змагань ОУН-УПА в сучасній українській літературі. Фразеологічні одиниці розглянуто з погляду функціонально-стилістичного навантаження в художньому тексті історичного твору: відображення хронологічно-просторової дійсності, індивідуалізації мовлення героїв, створення емоційно-експресивного тла, конотаційного малюнка, вираження авторської оцінки. Проаналізовані фразеологізми класифіковано за походженням (книжні, міжстильові, розмовно-просторічні, жаргонні), за ступенем засвоєння (узуальні, контекстуальні, індивідуально-авторські), за структурою (усталені, трансформовані). Авторами виявлено фразеологізми, характерні для повстанського руху, які некодифіковані словниками та раніше не досліджувалися, та ідіологеми, що були властиві комуністично-радянській системі.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, стійка сполука, фразеологізація, семантика, конотація, трансформація ФО.

За часів радянського тоталітаризму чимало сторінок нашої національної історії замовчувалося або спотворювалося, зокрема про звитяжну боротьбу ОУН-УПА за незалежність України. Радянські пропагандисти інтерпретували спротив українського народу окупаційній владі як націоналізм, зрадництво, бандитизм тощо. Лише після відновлення державності з'явилася низка творів, у яких правдиво відображено той героїчний і водночас трагічний період безперервної боротьби українців за самостійність, за свободу на власній землі.

До осмислення теми УПА звертається відомий сучасний белетрист В. Шкляр у романі «Троща», в якому йдеться про відчайдушну

повоєнну підпільну боротьбу на західноукраїнських землях. Оскільки відмінною рисою історичних творів є прагнення до граничної точності, об'єктивності у відображенні історичних подій, постатей, то письменник ретельно вивчає розкриті архіви ҚДБ, багатотомний «Літопис Української Повстанської Армії» М. Андрусяка, протоколи записів СБ УПА, свідчення очевидців, ідентифікує місцевість, опановує місцеву говірку для правдивості художньої оповіді.

Історичну достовірність зображуваного увиразнює мовно-стилістичний пласт – відповідні лексико-фразеологічні засоби: військово-політична лексика, діалектизми, жаргонізми, топоніми, прізвища, псевдо тощо. Значне історичне й національно-культурне змістове навантаження в художньо-історичному творі мають фразеологізми, які репрезентують при цьому експресію, емоційну наснагу, оцінку висловленого тощо. Фразеологічний образ, що створює основу семантики ФО, має національну закоріненість, національну специфіку, оскільки ґрунтується на реаліях (просторових, часових, подієвих тощо) відомих і зрозумілих, близьких лише представникам одного етносу, які об'єднані територією, історією, традицією. Більшість сталих сполук у романі одночасно актуалізують предметно-логічне та експресивно-оцінне значення, надаючи тексту певної прагматично-стильової тональності, сприяючи успішному декодуванню авторського задуму й створенню авторської текстової модальності.

Функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах постійно привертає увагу зарубіжних та вітчизняних науковців. Значний внесок у досліджувану проблему зробили: Л. Авксентьев, М. Алефіренко, О. Бачишина, Е. Берта, В. Білоноженко, Ю. Богданова, О. Важеніна, В. Виноградов, І. Гнатюк, А. Гребенюк, Ю. Драган, Т. Євтушина, С. Єрмоленко, Т. Здіховська, В. Калашник, Ж. Колоїз, Ю. Кохан, Ж. Краснобаєва-Чорна, А. Мелерович, В. Мокієнко, Л. Недбайло, В. Телія, І. Третьякова, В. Ужченко, Д. Ужченко, А. Улянич, О. Усенко, Л. Чабаненко, М. Шанський, Л. Щербачук, М. Яцьків та ін.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що роман «Троця» малодосліджений і недостатньо вивчений у контексті наукового лінгвістичного дискурсу, а фраземікон письменника в художньо-історичному творі заслуговує на особливу увагу.

Мета статті – дослідити семантичну та функціонально-стилістичну роль фразеологізованих стійких сполучень слів в історичному романі.

Незважаючи на тривале вивчення фразеології, до сьогодні в мовознавстві не існує однозначного вичерпного визначення фразе-

ологізму і його категорійних ознак. Ми посилаємося на дефініцію з енциклопедії «Українська мова»: «Фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – нарізнооформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фразеомов. взаємодії одиниць лексичного, морфол. та синтакс. рівнів» [1, с. 708]. Виходячи з вищесказаного, найістотнішими рисами фразеологічних одиниць є відтворюваність у процесі спілкування, цілісність значення і «надслідність». Багато хто з дослідників пріоритетною ознакою ФО вважає відтворюваність. Наприклад, мовознавець С. Гаврін стверджує, що відтворюваність необхідно вважати основною властивістю тому, що вона єдина спільна та розпізнавальна ознака, яка вирізняє стійкі сполуки з маси вільних сполучень слів [2, с. 45]. Такої ж думки дотримується й відомий лексиколог М. Шанський. Пор.: Особливістю фразеологічного звороту, яка відмежовує його від вільного сполучення слів і зближує зі словом, виступає відтворюваність [3, с. 64]. Однак, як зауважує О. Кунін, фразеологізм не тому стійкий, що відтворюється в готовому вигляді, а навпаки, він відтворюється тому, що вирізняється стійкістю на фразеологічному рівні [4, с. 134]. На протигагу попереднім переконанням, мовознавиця О. Ахманова стверджує, що основним критерієм для розмежування фразеологічних зворотів і вільних словосполучень є характер їхнього співвіднесення з дійсністю, цілісність номінації [5, с. 169].

Чим же є компоненти ФО: словами чи позаслівними утвореннями – теж питання дискусивне. Одні вчені вважають ці складники словами, інші – позаслівними утвореннями, які втратили своє лексичне значення, розчинившись у складі фразеологізму. Ми погоджуємося з думкою О. Смирницького, який стверджує, що «компоненти фразеологічних одиниць можна й потрібно вважати словами, але тільки специфічно вживаними» [6, с. 207]. Слова у складі фразеологізмів зберігають свою відносну семантичну самостійність, проте вже постають як несамостійні й виявляють своє значення лише в поєднанні з певним, окресленим колом слів. Таке розуміння ФО у межах художньо-історичного твору буде найприйнятніше. Мовознавець О. Пономарів на підставі генетичних, структурних та функційних ознак зараховує до фразеологізмів такі одиниці, як: прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, сентенції, максими, парадокси, літературні цитати, стійкі словосполучення нефразеологічного типу, що виконують номінативну функцію, термінологізовані фразеологізми, сталі дієслівно-іменні словосполучення тощо [7, с. 120–122]. Оже, у статті керуємося поняттям «фразеологізм» у ши-

рокому розумінні. Н. Бабич у вивченні ФО вважає основним стилістичний аспект, зазначаючи, що у фразеології мови немає нейтральних щодо стилю одиниць, проте існує чимало міжстильових сталих словосполучень. Усі ФО щодо їхньої експресивності дослідниця поділяє на сталі конструкції, які не передають емоційно-експресивних значень, і ті, що виражають найрізноманітніші емоційно-експресивні відтінки значень [8, с. 17–18].

Більшість мовознавців за стилістичними ознаками виділяє такі ФО: книжні, міжстильові, розмовні, просторічні, за ступенем засвоєння – узуальні та контекстуальні, оказіональні, індивідуально-авторські.

У художньому творі, який відображає реалії певного історичного періоду, часто виникають нові ФО, які входять до загальномовного вжитку, та ті, що, з'явившись під впливом якихось історичних подій, із часом виходять із активного використання й переходять до історизмів доби. Тож доцільно говорити про фразеологізацію сполучень слів, сутність якої мовознавець Л. Ройзензон визначив так: «Фразеологізація – це процес стабілізації й закріплення в мовленнєвій практиці мовного колективу як готових (тобто таких, які щоразу не створюються заново, а лише відтворюються, зберігаючись у пам'яті мовців), відносно стійких певних мовних комплексів. Формально-граматично ці комплекси можуть бути співвіднесені зі словосполученням, сполученням слів або реченням» [9, с. 114]. В енциклопедії «Українська мова» фразеологізація визначається як процес творення стійких, невірних сполучень слів, поступового набуття вільносинтаксичними прототипами категоріальних ознак фразеологізмів [1, с. 708]. Важливу роль у з'ясуванні функціональних властивостей стійких сполук відіграє контекст твору, бо саме в ньому ФО розкриває свій зміст. Отже, розглядаючи фразеологізм як структурний елемент художнього тексту, враховуємо його функціонально-стилістичні та семантичні особливості, системні зв'язки, у які він вступає в тексті.

У художньо-історичному романі «Троща» чимало ФО, які, виконуючи номінативну функцію, відображають особливості історичного післявоєнного періоду, колорит зображуваної епохи, а потрапляючи в певне контекстуальне оточення, набувають додаткового конотативного значення.

Мова роману багата на узуальні фразеологізми, наприклад: *рання пташка; вовчий голод; камінь на душі; ні сіло ні впало; лихо не без добра; душа в душу; перша скрипка; гаряча точка; хрущовська відлига* тощо. Спостерігаємо вкраплення діалектної лексики, як

наприклад: *сліпі кути; сі вродив зі срібною ложечкою в пуску; життє пробіжить як вода; водити шміраків за ніс* тощо. Виразну стилістичну функцію виконують трансформовані ФО, наприклад: *Нехай не тягне ящірку за хвіст; Якщо в мішку є шило, то рано чи пізно воно себе покаже; Жаби ще дужче за куликів хвалять своє болото*, та новостворені індивідуально-авторські ФО, сентенції, як наприклад: *Не треба все піддавати сумніву; Блажен не той, кому треба по зв'язку, а той, кому доста; Найстрашніше для чоловіка – бути смішним* тощо.

Проаналізовані фразеологізми належать до різних стилістичних пластів: книжні, міжстильові, розмовно-просторічні, жаргонні тощо. Для достовірного відображення післявоєнного періоду В. Шкляр у тканину художнього твору вводить книжні високого стилістичного заряду, наприклад, на позначення національно-визвольного руху: *українські патріоти; український націоналізм; рух опору; підпільна боротьба; вибороти свою державу; чисте сумління; ціною святої крові* тощо. Відповідно стилізуючи відображену добу, письменник використовує штампи-ідеологеми, характерні для радянського минулого, що функціонували з позитивною конотацією, але зі зміною оцінної парадигми в тексті набувають протилежного – іронічного забарвлення, часто різко негативної експресії: *радянська влада; радянський народ; червоний пролетаріат* тощо. Міжстильові сталі сполуки, напр.: *трудовий колектив; політична акція; лінія зв'язку* тощо, часто потрапляючи в певний контекст, набувають відповідних позитивних чи негативних конотацій. Як авторській оповіді, так і мові персонажів колоритності надають розмовно-просторічні фразеологізми, які роблять її емоційною, образною, влучною, лаконічною. Пор.: *упертися рогом; їжа не лізла до рота; гуляй, душа, без кунтуша; не полізла за словом у пазуху; почім кози на Лук'янівському базарі; весілля без чарки, що Мартин без Одарки; водити за носа; більшовицьке кубло; взяти більшовиків на дурня*, що характеризуються зниженим експресивно-стилістичним забарвленням. Такі ФО часто стають джерелом створення гумористичного, іронічного ефекту. Процес «орозмовлення», як зазначає С. Єрмоленко, «загалом характерний для української літературної мови 90-х років ХХ ст. і суголосний мові сучасної прози» [10, с. 4]. Натрапляємо на просторічні діалектні фразеологізми-вигуки, які вживаються в мові повстанців. Як зауважує В. Чабаненко, вигукові фразеологізми в текстах художніх творів виступають засобами інтенсифікації «емотивної виразності», тобто виконують емоційно-експресивну та емоційно-оцінну функції [11, с. 61]. Наприклад: *Шляк*

тебе трафив! Най би мене грім убив! Скурвий син! Колька йому в печінку! У СУМі зазначено: «Шляк би (аби) трафив кого, діал. – уживається як лайка, що виражає недобре побажання комусь при обуренні, досаді» [12, с. 492].

Оскільки в романі йдеться про український повстанський рух, то ключовими є стійкі вислови на позначення реалій УПА, наприклад: *українська повстанська армія; українське націоналістичне підпілля; підпільна боротьба; ідея української незалежності; вибороти свою державу; референт служби безпеки УПА; збройний опір; рух опору; відчайдушний прорив; пункт зв'язку; мертвий пункт; крайовий провідник; окружний провідник; правила конспірації; упала криївка; провокативні лоївки; підлягає ліквідації; агент-внутрішник; більшовицька агентура; більшовицьке кубло; накрили більшовики; більшовицькі стійки; сині кашкети; червонопогонники; тюремні мури* тощо. Порівняймо, «Під такими заголовками завжди писали статейки про *українських патріотів*, ганьбили наш *рух опору*»; «Всипа, – сказав Місько. – Маємо *агента-внутрішника*». СУМ тлумачить слово агент як багатозначне. Одне із значень: «3. Таємний співробітник органів розвідки якої-небудь держави, організації, шпигун» [13, с. 15]. Лексикографічне джерело не фіксує «агент-внутрішник – зрадник із середовища підпільників, внутрішній агент». «Кращі люди погинули, багато перейшло до більшовиків і нині водять *провокативні боївки* під виглядом повстанців». Словники не кодифікують зазначену лексему. У Вікіпедії вказано: «Боївка – військ. найменший збройний відділ ОУН, створюваний для виконання незначних оперативних завдань» [14]. Один із персонажів-повстанців так характеризує органи НКВС: «– Ти б теж сі змінив, якби довелось ходити в *більшовицьке кубло* й повсякчас лисичити». У СУМі зафіксовано, що «кубло» багатозначне слово, одне із перен. значень «4. Місце зосередження, притулок антигромадських або аморальних, злочинних елементів [15, с. 381]. Таким чином, стала сполука набуває негативного пейоративного відтінку **значення**.

Професійну фразеологію органів НКВС, МВС, характерну для репресивно-каральної системи, яка боролася з українським націоналістичним рухом, представлено таким рядом сталих сполук, наприклад: *агентурна мережа; оперативні обставини; формальна перевірка; обліковий режим; табори суворого режиму; небезпечний злочинець; підслідча справа; воєнний трибунал; смертний вирок; категорія неблагонадійних; буржуазні пережитки; націоналістичне охвістя; злісне хуліганство; підписка про співпрацю; провалити операцію; табори ГУЛАГу* тощо. Наприклад: «Мене взагалі дивує,

навіщо *каральна система* обснує *агентурною мережею* мільйони *сірої маси*, від якої не почуєш жодного *крамольного слова*. В одному реченні поєднано декілька сталих сполук – професійні й сленгові, як наприклад, *сіра маса*, що не фіксують словники, «пересічні громадяни, безлика маса людей, яка не має чітких моральних й національних принципів на противагу особистостям».

Низку жаргонних фразеологізмів фіксуємо в мовленні головного героя – колишнього репресованого повстанця, який відбув 25 років гулагівських таборів суворого режиму: *чорна мітка в паспорті*; *бандерівський термін*; *відкалатати від дзвінка до дзвінка*; *листи «під опікою»*; *ходити «під шнурок»*; *відбути усю «катушку»*; *план до двору*; *«задовбали органи»*; *мілицейський воронок*; *хлопці в чорних плащах*; *помічати хвостів*; *ховати за дріт* тощо. Порівняймо, «За *«злісне хуліганство»* ні сіло ні впало могли *впаяти три роки*. Тому я зі своїм *«послужним списком»* і *чорною міткою* в паспорті уникав зайвих сутичок, хоч *руки свербіли*; «У таборах ніколи не ходив *«під шнурок»*, не виконав жодної *виробничої норми*, через те й *відбув усю «катушку»*, *«бандерівський термін я відкалатав від дзвінка до дзвінка»*; «Це не була параноя, після повернення з таборів я часто *помічає за собою «хвостів»*, яких я лагідно називав *«хлопцями в чорних плащах»*. В. Шкляр вживає ФО – маркери тоталітарної доби, які відображають тотальну недовіру в суспільстві 70-х років, переслідування, стеження тощо. Звертаємося до ФСУМ, СУМу, останній кодифікує низку ФО із лексемою хвіст, як наприклад: «Бути (висіти) на хвості в кого – наздоганяти кого-небудь» [12, с. 43] тощо, але значення «помітити «хвіст» – зафіксувати спостереження, стеження, не зареєстровано в словниках. «Хлопці в чорних плащах» – співробітники радянських спецслужб, також не подають словники. Такі емоційно-експресивні, оцінні ФО підсилюють прагматичний ефект.

Радянсько-комуністична ідеологія породила чимало штампів-ідеологем. Як зауважує Г. Гусейнов, «... оскільки їх референтом не є узагальнення, абстракція або предметна реальність, ідеологема може бути представлена будь-яким елементом природної мови – від букви до стійкого словосполучення: семантика знака в мові ідеології вичерпується прагматикою» [16, с. 27]. Порівняймо в романі: *радянська влада*; *радянська людина*; *герой соціалістичної праці*; *зразковий пролетар*; *Ленінська кімната*; *день жовтневої революції*; *партійне зобов'язання*; *партійні газети*; *червоні партизани*; *червоні прапори*; *червоні транспаранти*; *червоні галстуки*; *червоні стрічки* тощо. Ідеологічно значущі прикметники в сталих сполуках характеризуються виразною позитивною оцінністю, оскільки такі ФО

були ідеологічним ядром радянської системи цінностей. Зі зміною морально-ціннісних орієнтирів українського суспільства вони залишилися соціальними маркерами відповідної епохи й перейшли до історизмів. Негативної конотації набували сталі сполуки, які належали до антагоністичної ідеології, напр.: *український буржуазний націоналізм; українська повстанська армія; українське націоналістичне підпілля* тощо. Порівняймо, «... на завтра припадав день жовтневої революції ...парад. Мене, неблагонадійного, на такі дефіляди, звісно, не кликали, та я не міг дивитися навіть збоку на колони людей під червоними транспарантами, червоними надувними кулями, червоними галстуками, червоними стрічками на грудях...назустріч червоній процесії»; «У ній (передовиці газети) йшлося про те, що весь радянський народ крокує назустріч 57-ій річниці великого жовтня, а тим часом навіть у героїчний час трапляються прояви українського буржуазного націоналізму». Зазначаємо, що в сталих сполуках ідеологічний компонент як окремий складник семантики змінив своє позитивне або, навпаки, негативне забарвлення на протилежне – відбулися зміни в оцінно-стильовій структурі. «Я вже зразковий пролетар, виконую норму і майже дотягаю до героя соціалістичної праці» – сталі сполуки високого експресивно-стилістичного заряду, які в радянському минулому створювали піднесений настрій, надавали пафосності, відображали героїку праці, потрапивши в певне контекстуальне оточення, набувають протилежної стильової тональності – зневажливо-іронічного забарвлення. «Деякі люди з бандитським минулим досі не покаялися, не засудили своїх злочинів, тому їм не місце серед радянських людей, особливо в трудових колективах». Спостерігаємо у творі зміну значеннєвих та оцінних характеристик ФО, що віддзеркалюють суспільно-політичну, морально-етичну площину буття українського народу в певний історичний період.

Одним із найбільш яскравих і виразних художньо-стилістичних засобів є прийом трансформації ФО. Мовознавець О. Пономарів фразеологічну трансформацію трактує як видозміну ФО з певною стилістичною настановою. Можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні їхньої внутрішньої форми, нарізно-оформленості та на відносній стійкості [7, с. 127]. Фразеологічна трансформація – це пристосування ФО до певного контексту для досягнення потрібного стилістичного ефекту.

Показова з погляду стилістичної виразності та знакова щодо впливу на семантику ФО заміна лексичного компонента фразеологізму, що дозволяє письменникові без розлогих описів і пояснень,

замінивши лише один складник ФО, схарактеризувати персонажа, окреслити ситуацію, висловити своє ставлення до зображуваного тощо. Вибір компонентів-замінників залежить від їх семантики, контексту і стилістичних інтенцій автора, як наприклад: «... *знати, як свою кишеню*»; «... *обдати гарячим вітром*»; «*низька ціна за життя*»; «*Ліс-батько та ніч-мати – найміцніше партизанське подружжя*»; «*Назвався вовком – мусиш підбивати*» тощо. Спостерігаємо й розширення ФО додатковими лексичними деталями, пор.: «... для тебе налагодив такий пункт зв'язку, де чужа муха не пролетіла»; «Жучок розповів мені історію, яка може *роздерти найчерствішу душу*»; «Місько добряче перехвилювався, *водячи за ніс більшовиків у їхньому лігві*, і ось нарешті зближався момент, заради якого він два місяці *ходив по лезу ножа. Водив шмраків за ніс*», в останньому діалектна лексема з негативною конотацією надає колориту розмовності, просторічності. Як бачимо, для досягнення мовної експресії письменник вживає в одному контексті кілька способів перетворень фразеологізмів, наприклад: «*Старушенція Європа любила теревені про демократію та права людини, але вкривалася холодним потом, коли їй нагадували про Українську Повстанську Армію*», де в асоціативному ряду стикаються просторічний компонент у складі узуального та книжні субститути високого стилістичного заряду ФО. Одним із найпродуктивніших прийомів семантичної модифікації є подвійна актуалізація фразеологічної одиниці – поєднання в ній лексичного й фразеологічного значень одночасно, тобто вільного і зв'язаного. Наприклад: «23 лютого, саме на *день совіцької армії, з іскри розгорілося полум'я* – вночі зайнялася Ленінська кімната». Таке мовне обігрування створює комічний, іронічний виражальний ефект.

Привертають увагу в романі авторські фразеологізми: афоризми, сентенції, – створені за загальноприйнятими мовними моделями, в яких узагальнено життєвий досвід митця, філософські погляди на світ, моральні цінності, на національну історію тощо. Вони можуть поповнити фразеологічний фонд нашої мови. Пор.: «Я казав їм (чекістам), що *свобода – це така дорога пані, котру не купиш, не продаси і тим більше не виміняєш... Ця гонорова пані не п'є шампанського, вона воліє лише крові*»; «*Не кожен чоловік приживеться в шкурі сексота*»; «*Зраду можна зрозуміти, але не можна виправдати*»; «*Проте вчорашній день не є виправданням для нинішнього*»; «*Без московського духу нині в начальники не беруть*»; «*Щастя – це радість осмислена, усвідомлена. Щастя – це крім*

усього, така небезпечна річ, якою можна і надірватися. Рано чи пізно доля виставить за нього окремий рахунок» тощо.

Отже, ФО в романі достовірно передають особливості історичного післявоєнного періоду – національно-визвольного руху на території Західної України. Широко представлені експресивні позитивно- та негативнооцінні книжні, розмовно-просторічні, жаргонні ФО, штамми-ідеологеми на позначення відтворюваної історичної доби тощо. Виразну позитивну семантику передають ФО, які утверджують цінності державності та національно-визвольного руху, негативну психологічну оцінку мають ті, що вказують на спротив розвиткові української ідеї, побудові власної держави. Чимало сталих сполук, які відображали історичні реалії, морально-етичні цінності радянського часу, деідеологізовані або перейшли до розряду історизмів. Письменник використовує як узуальні, так і трансформовані ФО, з додатковими семантичними відтінками, які реалізують нове значення в контексті, увиразнюють авторську мову й мову персонажів. Безеквівалентні авторські фразеологізми – афоризми, сентенції – можуть збагатити фразеологічний фонд нашої мови. В індивідуальному стилі письменника відчутна образність діалектного слова, органічно поєднана з книжними фраземами, штампами – виразними маркерами часу, відтвореного автором. Фразеологічне багатство твору – засіб вираження іронії, гумору, створення комічних ситуацій, гротеску.

Література

1. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.
2. Гаврин С. Г. Фразеология русского языка (специальный семинар): пособие для студ.-заочн. ф-тов рус. яз. и лит. пед. ин-тов. Москва: Просвещение, 1967. 72 с.
3. Современный русский язык: учеб. для студ. пед. ин-тов. Ч. 1: Введение. Лексика. Фразеология. Фонетика. Графика и орфография / Н. М. Шанский, В. В. Иванов. Москва: Просвещение, 1987. 192 с.
4. Кунин А. В. Курс фразеологии английского языка. Москва: Высшая школа, 1986. 396 с.
5. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. Москва: Учпедгиз, 1957. 295 с.
6. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва: МГУ, 1956. 260 с.
7. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Київ: Либідь, 1993. 248 с.

8. Бабич Н. Д. Стилістика фразеологічних одиниць. *Укр. мова і літ. в шк.* 1979. № 11. С. 17–22.
9. Ройзензон Л. И. Фразеологизация как лингвистическое явление. *Труды Самгу им. А. Навои*. Вып. 119. Кафедра иностранных языков. Самарканд, 1961. 189 с.
10. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика і культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
11. Чабаненко В. А. Стилістичне вираження фразеологізмів. *Укр. мова та літ. в шк.* 1981. № 9. С. 60–62.
12. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодіда (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 11.
13. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодіда (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1.
14. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/>.
15. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодіда (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4.
16. Гасан Гусейнов. Советские идеологемы в русском дискурсе 1990-х. Три квадрата. Москва, 2003. 272 с.
17. Шкляр В. Троця: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 417 с.

References

1. (2000). *Ukrainska mova* [The Ukrainian Language: Encyclopedia] / ed. by V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko (co-editors), M. P. Ziabliuk et al. Kyiv: «Ukrainska Entsyklopedia» [in Ukraine].
2. Gavrin, S. G. (1967). *Frazeologiya russkogo yazyka* [Russian Phraseology: (special seminar): A guide for part-time students of faculties of Russian Language and Literature of teacher training institutes]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
3. Shanskij, N. M., Ivanov, V. V. (1987). *Sovremennyj russkij yazyk. Chast 1: Vvedenie. Leksika. Frazeologiya. Fonetika. Grafika i orfografiya* [Modern Russian Language: Textbook for students of teacher training institutes]. Part 1: Introduction. Lexis. Phraseology. Phonetics. Graphics and Spelling. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
4. Kunin, A. V. (1986). *Kurs frazeologii anglijskogo yazyka* [A Course on English Phraseology]. Moscow: Vysshaya shkola [in Ukraine].
5. Ahmanova, O. S. (1957). *Ocherki po obshchej i russkoj leksikologii* [Essays on General and Russian Phraseology]. Moscow: Uchpedgiz [in Russian].
6. Smirnitskij, A. I. (1956). *Leksikologiya anglijskogo yazyka* [English Lexicology]. Moscow: MGU [in Russian].
7. Ponomariv, O. D. (1993). *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy* [Stylistics of Contemporary Ukrainian Language]. Kyiv: Lybid [in Ukraine].
8. Babych, N. D. (1979). *Stylistyka fraseolohichnykh odynyts* [Stylistics of Phraseological Units]. Ukrainian Language and Literature at School. Issue 11, 17–22 [in Ukraine].

9. Rojzenzon, L. I. (1961). *Frazeologizaciya kak lingvisticheskoe yavlenie* [Phraseologization as a Language Phenomenon] // Studies of Samgu named after A. Navoi. Issue 119. Department of Foreign Languages. Samarkand [in Russian].

10. Yermolenko, S. Ya. (1999). *Narysy z ukrainskoi slovesnosti (stylistyka i kultura movy)* [Essays on Ukrainian Philology (Stylistics and Language Culture)]. Kyiv: Dovira [in Ukraine].

11. Chabanenko, V. A. (1981). *Stylistychnye vyraznennia fraseolohismiv* [Stylistic Expressiveness of Phraseologisms] Ukrainian Language and Literature at School. Issue 9, 60–62 [in Ukraine].

12. Bilodid, I. K. (ed.). (1980). *Slovnyk ukrainskoi movy* [A Dictionary of the Ukrainian language]. In 11 volumes (1970–1980). Volume 11 (1980) / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Philology. Kyiv: Naukova dumka [in Ukraine].

13. Bilodid, I. K. (ed.). (1970). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. In 11 volumes (1970–1980). Volume 1 / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Philology. Kyiv: Naukova dumka [in Ukraine].

14. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/>.

15. Bilodid, I. K. (ed.). (1973). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. In 11 volumes (1970–1980). Volume 4 / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Institute of Philology. Kyiv: Naukova dumka [in Ukraine].

16. Gasan? Gusejnov (2003). *Sovetskie ideologemy v russkom diskurse 1990-kh* [Soviet Ideologemes in Russian Discourse of the 1990-s]. Moscow: Tri kvadrata [in Russian].

17. Shklyar, V. (2017)/ *Troshcha: Novel*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukraine].

V. V. Krasavina

Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

L. V. Zinevich

Associate Professor

The phenomenon of phraseologization in the historical novel "troshcha" by V. Shklyar

This paper studies the phrasemics of «Troshcha» – a historical novel by V. Shklyar, a famous contemporary author who actualized the theme of OUN-UPA fight for freedom in modern Ukrainian literature. Phraseological units were examined with regard to their functional and stylistic load in the work of fiction: representation of chronological and spatial aspects of text reality, individualization of characters' speech, creation of emotional and expressive background, a connotation pattern, expression of author's evaluation. Phraseologisms under analysis were classified by their origin (bookish, inter-style, colloquial, slang) and by the scope of their usage (common, contextual, occasional, individual author's), by their structure (stable, transformed). Authors of this paper have

identified phraseologisms inherent to insurgency movement, which have not become dictionary entries and have not yet been researched, ideologemes, intrinsic to Communist Soviet system.

Phraseological units have a significant historical, and national and cultural load in historical fiction, and they are expressive, emotionally charged and evaluative at the same time. A phraseological image which is at the core of phraseological unity semantics is deeply rooted in the national specificity as it is based upon the actuals (spatial, chronemic, event-related) known and understood exclusively by the representatives of a certain ethnic group, sharing the same territory, history and tradition.

In the novel, phraseological units accurately convey the peculiarities of historical post-war period – the national liberation movement on the territory of Western Ukraine. The text has a plethora of positively and negatively coloured expressive bookish, colloquial, slang phraseological units, clichés-ideologemes representing the portrayed historical epoch, etc. Expressive positive semantics is rendered by phraseological units affirming the values of statehood and national liberation movement, while the ones indicating at the opposition to the development of Ukrainian idea and establishment of the independent state, are marked with negative psychological evaluative colouring. A lot of set expressions representing historical actuals of the Soviet times have been either de-ideologized or have become historical words. The author uses both commonly used and transformed phraseological units with additional semantic nuances, which actualize new contextual meanings and make author's language more expressive. Non-equivalent author's phraseologisms – aphorisms, maxims – can enrich the phraseological inventory of our language. The individual style of the author is marked with the expressiveness of dialect words, which is finely combined with bookish phrasemes, clichés as expressive markers of the historical period reconstructed by the author. Phraseological wealth of the work of fiction is a means of expressing irony, humour, creation of comic situations, grotesque.

Key words: a phraseological unit, a set expression, phraseologization, semantics, connotation, transformation of phraseological units.